

Osmanlı Tarih Yazıcılığında Gazavatnameler ve Ebubekir b. Abdullah'ın Şark Seferleri İsimli Gazavatnamesi

Süleyman LOKMACI (*)

Öz: Sultan III. Murad Döneminde Osmanlı Devleti'nin en önemli meselelerinden birisini 1578 yılında başlayan ve 1590 yılında imzalanan İstanbul Anlaşması ile sona eren Osmanlı Safevi mücadelesi oluşturmaktadır. Bu dönemde yaşanan Osmanlı-Safevi Savaşları'nı anlatan birçok gazavatname bulunmaktadır. Bunların en mühimleri arasında Gelibolulu Mustafa Ali'tarafından kaleme alınmış olan Nusret-nâme ve Âsafî Dâl Mehmed Çelebi'nin Şecâ'atnâmesi'dir. Bunlardan başka Ebubekir bin Abdullah'a ait olan Şark Seferleri isimli eser ve Hatifi Risalesi de Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şirvan ve Demirkapı'da giriştiği seferleri anlatan eserlerdir. Bu çalışmada önce genel olarak Osmanlı tarih yazıcılığı ve gazavatname türü hakkında bilgi verildikten sonra Ebubekir b. Abdullah'ın hayatı, eserin adı ve yazılış sebebi, muhtevası, mevcut nüshaları, müellifin üslubu hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: III. Murad, Osmanlı, Safevi, Osmanlı Tarih Yazıcılığı, Gazavatname, Özdemiroğlu Osman Paşa, Ebubekir b. Abdullah

Gazavatnames in Ottoman Historiography and the Eastern Expeditions Gazavatname of Ebubekir b. Abdullah

Abstract: One of the most important events during the reign of Sultan Murad III was the war between the Ottomans and Safavids which broke out in 1578 and ended with the Treaty of İstanbul signed in 1590. There are many gazavatnames about the Ottoman-Safevid battles that took place in those years. Among the most important ones are "Nusretname" written by Gelibolulu Mustafa Ali and "Şecâ'atnâme" written by Âsafî Dâl Mehmed Çelebi. In addition to these, there are Ebubekir bin Abdullah's work "Şark Seferleri (Campaigns to the East)" and his "Hatifi Risalesi" which narrate the campaigns started by Özdemiroğlu Osman Paşa in Şirvan and Demirkapı. In this study, after some theoretical background about the history writing in the Ottoman Empire and the genre of gazavatname is given, an evaluation of the life of Ebubekir b. Abdullah, title of his work, the motive underlying this work, its content, its available copies, and the writer's style is introduced.

Keywords: Murad III, the Ottoman Empire, Safevids, Ottoman History Writing, Gazavatname, Özdemiroğlu Osman Paşa, Ebubekir b. Abdullah

Makale Geliş Tarihi: 15.10.2016

Makale Kabul Tarihi: 10.03.2017

*) Yrd.Doç.Dr., Erzincan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (eposta: slokmaci@erzincan.edu.tr)

I. Giriş

Ahmedî'nin XIV. Yüzyılda Süleyman Şah namına hazırladığı İskendername isimli eserinin sonuna eklemiş olduğu Dâsıtân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman bilinen en eski Osmanlı Tarihi olsa da Osmanlılarda tarih yazıcılığı 1424 yılından itibaren, yani Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan yaklaşık 125 yıl sonra, önceki dönemlerde Arapça ve Farsça olarak yazılmış olan birçok eserin hâkim beyler adına Türkçe'ye çevrilmesiyle ortaya çıkmıştır (Aydın, 2002:417). Bu durumun en önemli sebebi Osmanlılardan önce Türkiye'de din ve hukuk alanında Arapça'nın, sanat ve edebiyat alanında ise Farsça'nın yaygın olarak kullanılmasıdır (Başar,2002, 11:409). Osmanlı tarih yazarlığının ilk örneği Aşıkpaşazade'nin kaynak olarak kullandığını bildirdiği, Yahşi Fakih'e ait Menakıb-ı Âl-i Osman isimli eserdir. Bununla birlikte eser maalesef günümüze ulaşmamıştır (Âşıkî, 2013:114;Şahin, 2013: 181). Bu sebepten dolayı İskendernâme müellifi olan Ahmedî Osmanlı tarihçiliğinin ilk temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Ahmedî'nin bu eseri İranlı Şair Nizamî'nin aynı isimli eserinin tercümesidir. Ancak Ahmedî Nizamî'nin eserinde bazı değişiklikler yaparak kitabını telif eser haline getirmiştir(Akçay, 1999: III).

II. Murad dönemi Osmanlı tarihçiliğinin kurulduğu dönem olarak kabul edilmektedir bu dönemde şehzadelerin doğumları, padişahların tahta cülusları, fetihler, doğal afetler ve astronomik olayların kronolojik olarak anlatıldığı tarihi takvimler ortaya çıkmıştır. Yine gazavatname türündeki eserlerin de ilk örneklerine de bu dönemde rastlamaktayız (Öztürk, 2013: 32-33).

Fatih Sultan Mehmed dönemi her alanda olduğu gibi bilim alanında da Osmanlı'da yükselmenin görüldüğü bir dönem olma özelliği taşımaktadır. Bu durum hiç şüphesiz tarih yazıcılığında da kendisini göstermiştir. Fatih döneminin en önemli tarihçileri arasında Mevlânâ Şükrullah, Enverî, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa ve Dursun Bey sayılabilir. Mevlânâ Şükrullah'ın 1456-1458 yılları arasında yazmış olduğu Behçetü't Tevârih isimli eseri dünya tarihidir ve on üç bölümden oluşmaktadır. Eserin on üçüncü bölümü Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih Sultan Mehmed'e kadar gelen Osmanlı Padişahlarının hayatlarını ve yaptıkları hayırlı işleri anlatmaktadır (Şükrullah Efendi, 2010:38-39). Enverî Teferrücnâme ve Düstûrnâme isimli eserlerin müellifidir. Ancak Teferrücnâme isimli eseri günümüzde mevcut değildir. Enverî 3730 beyitten oluşan ve Vezir-i Azam Mahmud Paşa'ya ithaf edilen manzum Düstûrnâme isimli eserini 1465 yılında tamamlamıştır. Yirmi iki kitaptan oluşan bu eseri üç kısma ayırmak mümkündür. Eserin üçüncü kısmı Osmanlılarla ilgili olmakla birlikte 1465 yılına kadar gerçekleşen olayları anlatmaktadır (Enverî, 2012:XXX-XXXI). Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa Fatih Sultan Mehmed'in Vezir-i Azamlarından olmakla birlikte dönemin ünlü tarihçilerindedir. Müellif eserini iki kısımda kaleme almıştır. Eserin birinci kısmı Osman Gazi döneminden başlayarak, Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar gerçekleşen olayları ihtiva eder. Eserin ikinci kısmında ise 13 Mart 1480 tarihine kadar Fatih Sultan Mehmed dönemi olayları anlatılmaktadır (Küçükdağ, 2001:451). Fatih Sultan Mehmed döneminin bir diğer önemli tarihçisi de Dursun Bey'dir. Müellif önsöz, giriş ve asıl metin bölümü olmak üzere üç ana bölümden oluşan Tarih-i Ebü'l-Feth isimli eserinde, Fatih Sultan Mehmed döneminin gaza ve fetihlerini anlatmıştır (Tulum, 1994:7).

Osmanlı tarih yazıcılığının sistemli bir hale geldiği II. Bayezid döneminde Derviş Ahmed Âşıkî (Âşıkpaşazade), Edirneli Oruç Bey, Mevlânâ Mehmed Neşrî, İdris-i Bitlisî, Kemalpaşazade gibi önemli tarihçiler eserler verdikleri gibi yine bu dönemde kim tarafından yazıldığı bilinmeyen ve Anonim Tevârih-i Âl-i Osman denilen eserlere de rastlanılmaktadır (Öztürk, 2013:42-55). Derviş Ahmed Âşıkî (Âşıkpaşazade)'nin eseri genel olarak Âşıkpaşa Tarihi ismiyle tanınmaktadır. Eser 1285 yılından 1502 yılına kadar gerçekleşen olayları anlatan ve üç babdan oluşan bir Osmanlı Tarihidir (Âşıkî, 2013:XXX). Oruç b. Âdil, Oruç Bey Tarihi olarak bilinen Tevârih-i Âl-i Osman isimli eserin müellifidir. Eser 1288-1502 yılları arasındaki olayları anlatan bir Osmanlı tarihi olmakla birlikte eserde İstanbul ve Ayasofya'nın tarihi, Hz. Muhammed (s.a.v.), Dört Halife, Emeviler ve abbasiler dönemlerinin özet olarak anlatıldığı İslam Tarihine de yer verilmiştir (Oruç b. Adil, 2013:XXV).II. Bayezid döneminde eser vermiş bir diğer tarihçi Mevlânâ Mehmed Neşridir. Mehmed Neşrî bir dünya tarihi niteliğinde olan ve Cihânnümâ ismini taşıyan eseri altı bölümden oluşa da bizim elimizde sadece altıncı bölüm mevcuttur. Üç tabakadan oluşan altıncı bölümde Türklerin kökeni, Oğuz Han ve selefleri, Karahanlılar, Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulları ve Osmanlılar anlatılmaktadır. Osmanlı tarihi 1288-1485 yılına kadar gerçekleşen olayları ihtiva etmektedir (Özcan, 2007: 20-22; Neşrî, 2008:XXII). Hakîmüddin ve Kemâleddin unvanlarıyla anılan İdris Bitlisî Uzun Hasan ve Yakup Bey dönemlerinde Akkoyunlu sarayında münşilik yapmış ve Akkoyunluların Safevilerce ortadan kaldırılmasından sonra Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır ve Doğu Anadolu'da Osmanlı egemenliğinin sağlanmasında büyük katkısı olmuştur (Özcan, 1992:487). İdris-i Bitlisî'nin 16'sı telif eser olmak üzere toplamda tespit edilebilmiş 31 eseri bulunmaktadır. Bu eserler arasında özellikle Heşt Bihişt Osmanlı tarih yazıcılığı açısından önemlidir. Müellifin II. Bayezid'in emri üzerine kaleme aldığı bu eser, bir mukaddime sekiz ketibe ve bir hatimeden oluşmaktadır. Her ketibe bir padişaha ayrılmış olmakla birlikte, eserde Osman Gazi döneminden II. Bayezid dönemine kadar gerçekleşmiş olaylar anlatılmaktadır. İdris Bitlisî'nin bu eseri İran tarih yazma ekolünün önemli örneklerindedir. Müellif eserinde ağır bir dil ve çok uzun cümleler kullanması eserin anlaşılabilirliğini zorlaştırmaktadır (Bitlisî, 2013:XL-LXX). Kemalpaşazade'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı XVI. Yüzyılın bir diğer önemli tarihidir. Kemalpaşazade'nin adı Şemseddin Ahmet'tir. II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde Şeyhülislamık yapan Kemalpaşazade, hadis, tefsir, fıkıh gibi dinî ilimler başta olmak üzere tarih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp alanlarında eserler vermiştir. Tevârih-i Âl-i Osman isimli eserini padişah II. Bayezid'in emri üzerine kaleme alan ve İdris Bitlisî gibi her padişah için bir defter tutan Kemalpaşazade eserinde kuruluş döneminden başlayarak 1527 yılına kadar gerçekleşen olayları anlatmıştır (Turan, 2002:238-240; İbn Kemal, 1997: XXVIII-XXIX).

II. Bayezid'den sonra Osmanlı tarih yazıcılığı gelişimini devam ettirmiştir. Bu gelişimde hiç şüphesiz XVI. Yüzyılın ikinci yarısında yetişen Hoca Sadeddin Efendi, Gelibolulu Mustafa Ali ve Selanikî Mustafa Efendi gibi tarihçilerin katkıları büyüktür. Hoca Sadeddin Efendi Yavuz Sultan Selim'in en yakınlarından olan Hasan Can'ın oğludur. Hocalık yaptığı Şehzade Murad (III. Murad)'ın tahta cülusundan sonra Hacı-i Sultânî unvanını alan Hoca Sadeddin Efendi döneminin önemli şeyhülislamıdır.

Hoca Sadeddin'in Tarih yazıcılığı açısından en büyük önemi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Yavuz Sultan Selim'in vefatına kadar gerçekleşen olayları anlattığı Tacü't Tevârih isimli eserin müellifi olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca eserin Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait olayları ihtiva eden ve Tacü't Tevârih Zeyli olarak adlandırılan bir kısmı da bulunmaktadır (Severcan, 1992:73-78; Aktepe, 1958:101-116). Gelibolulu Mustafa Ali XVI. Yüzyılda yetişmiş ve tarih, edebiyat gibi alanlarda eserler vermiş önemli müelliflerdendir. Ali'nin Osmanlı tarih yazıcılığı alanında belki de en önemli eseri Kühü'l Ahbâr'dır. Kühü'l Ahbâr müellifinin rûkn adını verdiği dört bölümden oluşmaktadır. Birinci rûknde kâinatın yaratılışı, dağlar, denizler, sular ve iklimlerden; ikinci rûknde peygamberler ve İslâmî Arap tarihinden, üçüncü rûknde Türk ve Moğol tarihleri, dördüncü rûknde ise Osmanlıların kuruluşundan Ekim 1596 tarihine kadarki Osmanlı tarihi ile devlet adamları, âlim ve şairlerinin biyografilerine yer verilmiştir (Aydın, 1993:1-12; Kütükoğlu, 1989:415). Mustafa Selânikî Efendi kendi adıyla meşhur tarih kitabının müellifidir. Selânikî bu eserinde Osmanlı Tarihinin 1563-1600 yılları arasını kapsayan ve kendisinin bizzat tanık olduğu olaylarını anlatmıştır (İpşirli, 2009:358).

XVII. yüzyıl Osmanlı tarihçiliğinin belki de en önemli ismi Hacı Halife veya Kâtip Çelebi adıyla bilinen Mustafa bin Abdullah'tır. Döneminin önemli âlimlerinden olan Kâtip Çelebi tarih, coğrafya, astronomi, fıkıh, matematik ve tıp alanlarında yirmiden fazla eser vermiştir. Katip Çelebi önce Hazret-i Adem'den başlayıp hicri 1000 senesine kadar genel bir dünya tarihi olan Arapça Fezleke (Fezleketü akvâli'l-ahyâr fi ilmi't-târîh ve'l-ahbâr) isimli eserini kaleme almış ve sonrasında daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşabilmek amacıyla Türkçe Fezleke'sini hazırlamıştır. Türkçe Fezleke hicri 1000 senesinden, 1065 yılına kadar gerçekleşen olayları ihtiva eden bir Osmanlı Tarihi'dir (Kâtip Çelebi, 2007: 2-69). İbrahim Peçevî ismine nisbetle Peçevi Tarihi olarak anılan eserin müellifidir. Eser Kanuni Sultan Süleyman'ın cülusundan başlayarak IV. Murad'ın vefatına kadar gerçekleşen olayları ihtiva etmektedir (Hancz, 2007:217). Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa'nın Kanuni Sultan Süleyman döneminden başlayıp IV. Murad döneminin büyük bir kısmını içine alan ve Hasan Bey-zâde Tarihi olarak bilinen eseri iki kısımda incelenebilir. Birinci kısım Hoca Sadeddin Efendi'nin Tacü't Tevârih'inin özetidir ve bu sebeple orijinal bir tarafı bulunmamaktadır. Eserin ikinci kısmı ise Hasan Bey-zâde'nin bizzat tanık olduğu olayları ihtiva eder ve bu yönüyle orjinaldir (Hasan Bey-zâde, 2004, I: XLVII-XLVIII).

Osmanlı Devletinde resmi tarih yazıcılığının başladığı XVIII. Yüzyılda Mustafa Naima Efendi, Küçükçelebi-zâde İsmail âsım Efendi, Mehmed Raşid Efendi ve Süleyman İzzî Efendi gibi birçok vakanüvis yetişmiştir. Mustafa Naima Efendi Naima Tarihi olarak bilinen Ravzatü'l-Hüseyn fi hulâsati ahbâri'l-hâfikayn isimli eserinde 1574-1659 yılları arasında gerçekleşen olayları anlattığı eseri gerek kendi döneminde ve gerekse günümüzde çok okunan bir eser olmuştur. Bunda müellifin nükteli ve roman tarzı bir anlatımı benimsemesi etkilidir (İpşirli, 2006, 32:316; Öztürk, 2013:156-157). Küçükçelebi-zâde İsmail Âsım Efendi Tarih isimli eserinde 1722-1729 yılları arasında gerçekleşen ve bizzat tanık olduğu olayları anlatmaktadır. Bu eser Lale Devri için birinci elden bir kaynak niteliğindedir. Ayrıca eserde beş hatt-ı hümayun ve İran savaşlarıyla ilgili dört fetvâ sureti ile Batı İran'ın taksimine ait 1724 Osmanlı-Rus muâhedesinin

metni de vardır (Özcan, 1991:477). Mehmed Raşid Efendi'nin Tarih-i Raşid isimli eseri Naima Tarihi'nin devamı niteliğinde olmakla birlikte 1660-1722 yılları arasındaki olayları kapsamaktadır (Günay, 2007:464). Süleyman İzzî Efendi Tarih-i İzzî ismiyle meşhur eserin müellifidir. Tarih-i İzzî iki ciltten oluşur. Eserin birinci cildi 1744-1747 yılları arasındaki olayları anlatırken ikinci cildi 1748-1752 yılları arasında gerçekleşmiş olayları anlatmaktadır (Emecen, 2001:566).

XIX. yüzyıl Osmanlı tarihçiliğine damga vuran isimlerin başında Ahmed Cevdet Paşa gelmektedir. Bununla birlikte bu dönemde yetişen önemli tarihçiler arasında Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, Abdurrahman Şeref Efendi ve Ahmed Refik Altınay'ın isimlerini zikretmek mümkündür. Ahmet Cevdet Paşa 12 ciltten oluşan Tarih-i Cevdet isimli eserinde 1774 yılından 1853 yılına kadar gerçekleşen olayları anlatmıştır. Ayrıca müellifin vakanüvistlik görevi sırasında tutmuş olduğu notlardan oluşan 21 defter halindeki Tezâkir-i Cevdet, Sultan II. Abdulhamid'in emriyle yazdığı ve dönemin siyasi olaylarını anlattığı Marûzât ve Hazret-i Adem'den Hazret-i Muhammed (s.a.v.)'e bütün peygamberler, İslam Halifeleri, İslam Devletleri ve kuruluşları II. Murad'a kadar Osmanlı Tarihini anlattığı Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ isimli eserleri de mevcuttur (Keskiöglü, 1966:227). Modern tıbbın öncüsü olarak kabul edilen Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi'nin Âsım Târîhi'ne zeyil olarak yazdığı eserinin ismi Târîh-i Şânîzâde'dir. Eser II. Mahmud'un cülûsundan başlayarak Eylül 1821 tarihine kadar gelen olayları ihtiva etmektedir (Yılmaz, 2010:334-335). Osmanlı Devleti'nin son vakanüvisti olan Abdurrahman Şeref Efendi yüksekokullarda okutulmak üzere Tarih-i Devlet-i Osmaniyye isimli eserini iki cilt halinde kaleme almıştır. Eserin birinci cildi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan III. Murad dönemi sonuna kadar gerçekleşen olayları ihtiva ederken, eserin ikinci cildi ise III. Mehmed döneminden başlayarak 1856 yılına kadar gerçekleşen olayları ihtiva eder. Abdurrahman Şeref'in bundan başka Sabah ve Vakit Gazeteleri için yazmış olduğu bazı makalelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan Tarih Musahabeleri, II. Meşrutiyet'in ilanından 31 Ağustos 1909 tarihine kadar meydana gelen olayları ihtiva eden 11 Temmuz 1324 Tarihinde İlan-ı Meşrutiyeti İcab Eden Esbab ile Ahval-i Ahire Hakkında Bazı Mütalaat, Yüksek okullarda okutulmak üzere hazırlanmış Tarih-i Osmani, Lise öğrencilerine okutulmak üzere hazırlanmış Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye, Hazret-i Muhammed ile Emeviler döneminin anlatıldığı Fezleke-i Tarih-i Düvel-i İslamiyye, Liselerde okutulmak üzere hazırlanmış genel bir tarih kitabı olan Zübdetü'l-Kısas gibi eserleri de mevcuttur (Demiryürek, 2005).

II. Osmanlı Tarih Yazıcılığında Gazavatnameler

Osmanlı tarih yazıcılığında gazavatnameler oldukça önemli bir yere sahiptirler. Gaza kelimesi Arapça olmakla birlikte din uğruna yapılan harp ve kazanılan galibiyet anlamına gelirken (Şemseddin Sami, 2007:966) Gazavatname türündeki eserlerde bir padişahın veya büyük bir kumandanın kahramanlıklarını ve savaşları manzum veya mensur bir şekilde anlatılmaktadır (Devellioğlu, 2002:283). Fetihname ve Zafername adlarıyla bilinen Gazavatnameler genel olarak padişahlardan birini merkeze alarak onun zamanındaki önemli olayları anlatanlar, ünlü komutan ve devlet adamlarının gazalarının anlatıldığı ve sadece belli bir şehrin veya kalenin feth edilmesi ile ilgili olan gazavatnameler olmak üzere üç kısımda incelenebilirler (Levend, 2000:4).

A. Padişahlardan birini merkeze alarak onun zamanındaki önemli gazaları anlatan gazavatnameler

Bu türdeki gazavatnamelerin en yaygınları Selim-nâmeler ve Süleyman-nâmelerdir. Yavuz Sultan Selim dönemiyle ilgili eserler genel olarak Selim-nâme adıyla bilinmektedir. Selim-nâme yazarları arasında İdris Bitlisi, Şükrî-i Bitlisi, Hoca Sadeddin Efendi, Keşfi Mehmed Çelebi, Kılıççızâde İshak Çelebi, Sa'dî b. Abdülmüteâl, Celâlzâde Mustafa Çelebi gibi müellifler bulunmaktadır (Uğur, 2009:440-441). Kanuni Sultan Süleyman dönemini temele alan eserler ise Süleyman-nâme olarak adlandırılmaktadır. Süleyman-nâmeler kendi içerisinde teliflerinden itibaren zeyillerle oluşan veya daha sonra bir defada yazılan genel Süleyman-nâmeler ve belli seferlere mahsus olarak daha muhtasar şekilde kaleme alınan Süleyman-nâmeler olmak üzere ikiye ayrılabilir. Genel Süleyman-nâme yazarlarından bazıları Bostan Çelebi, Matrakçı Nasuh, Karaçelebi-zade Abdulaziz, Gubârî Kireççizâde Mahmud Çelebi b. Ahmed Çelebi, Ârifî Fethullah Çelebi'dir. Belli seferlere mahsus olarak daha muhtasar şekilde kaleme alınan Süleyman-nâmelerin bazıları ise Mahremî, Senâî, Eyyûbî, Hâkî mahlaslı kişiler tarafından kaleme alınmış Süleyman-nâmelerdir (Sağırılı, 2010:127).

B.Ünlü komutan ve devlet adamlarının gazalarının anlatıldığı gazavat nameler:

Bu türdeki gazavatnameler arasında Mihaloğlu Ali Bey'in savaşlarının anlatıldığı gazavatname (Levend: 2000), Barbaros Hayreddin Paşa'nın hayatının anlatıldığı Gazavât-ı Hayreddin Paşa (Gallotta, 1996:438), Tiryaki Hasan Paşa'nın hayatı ve Kanije Savunmasının anlatıldığı Gazavât-ı Tiryaki Hasan Paşa (Çabuk:1978), Cezayirli Hasan Paşa'nın savaşlarının anlatıldığı Gazavat-ı Cezayirli Gazi Kapudan-ı Derya Hasan Paşa (Kuran, 1960:95-98) ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın savaşlarının (Âsafî Dal Mehmed Çelebi, 2007; Âsafî Dal Mehmed Çelebi , 2009; Zeyrek, 2001) anlatıldığı eserler meşhurdur.

C.Bir şehrin veya kalenin feth edilmesiyle ilgili olan gazavatnameler

Bu türdeki gazavatnamelere Antakyalı Münif Mustafa Paşa (Münif Mustafa b. Muhammed el-Antakî, ö.1156 H.) tarafından kaleme alınan ve I. Mahmud döneminde Sadrazam Hacı Mehmed Paşa'nın Belgrad Seferini anlatan (Zafer-nâme-i Münif) Fetih-nâme-i Belgrad isimli eseri (Levend, 2000:144), Osmanlı Şeyhülislamlarından Sadî Çelebî Sadullâh b. İsâ Kastamônî (ölümü 945/1538)'nin 1521 yılındaki Belgrad'ın fethini konu alan Fetih-nâme-i Belgrad isimli eseri ¹, Nâbî Yûsuf b. Abdullâh Ruhâvî (1642-1712)'nin Lehistan'da bulunan Kamanîçe Kale Şehri'nin 1672 yılındaki fethini anlatan (Târîh-i Vekâyi'-i Kamanîçe veya kısaca Târîh-i Kamanîçe) Fetih-nâme-i Kamanîçe isimli eseri (Akalin, 2016:193; Ambros, 2011:251) Tâc-zâde Cafer Çelebi'nin Mahrûsa-i Feth-i Kostantiniyye isimli eseri, Kemal Paşa-zâde'nin Târîh-i Feth-i Kostantiniyye isimli eseri, İmam-zâde Mehmed Esad'ın Feth-i Kostantiniyye isimli eseri, Namık Kemal'in Bârîka-i Zafer isimli eseri (Mercan, 2003:125), Rahimî-zâde İbrâhîm Çavuş'un Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence (Rahimîzâde İbrahim Çavuş, 2010) isimli eseri bu türdeki gazavatnamelere örnek olarak gösterilebilir.

¹ Eserin bulunduğu yer: Milli Kütüphane, Koleksiyon: Adana İl Halk Kütüphanesi, Arşiv Numarası: 01Hk791/6

III.Ebubekir b. Abdullah'ın Şark Seferleri İsimli Eseri

A.Müellifin Hayatı

Müellifin hayatı hakkında bilinenler Şark Seferleri isimli eserinden öğrendiklerimizle sınırlıdır. Doğum tarihi ve nereli olduğu konusunda eserinde herhangi bir bilgi bulunmamakla beraber, babasının adı Abdullahtır. Osmanlı Ordusu 1578 yılında Safevilere karşı sefer düzenlediğinde görev almış olan Ebubekir b. Abdullah'ın bir süre sol ulufeci olarak görev yaptığı ve eserini yazdığı sırada ise çaşnigirlik görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır Ebubekir b. Abdullah, H.992:21/a). Gence üzerine düzenlenen akın sırasında esir olan Ebubekir b. Abdullah bir süre Gence Hanı olan İmamkulu'nun elinde hapis tutulduktan sonra o sırada Tebriz'de bulunan Safevi Şahı Muhammed Hudabende'ye gönderilerek Osmanlı Ordusunun durumu hakkında kendisinden bilgi alınmıştır. Tebriz'de de bir süre hapis kalan müellif daha sonra Kazvin'e gönderilmiş ve burada Molla Mehdi adında birinin aracı olması neticesinde serbest bırakılmıştır. Binbir zorluk içerisinde yanındaki üç arkadaşıyla Türkmen kılığında önce Kars'a gelen Ebubekir bin Abdullah 1580 yılında Serdar Sinan Paşa'nın ordusunda İstanbul'a dönmüştür. Eserin birçok yerinde kendisini za'if-i nahif olarak nitelendiren müellifin bu tarihten sonraki hayatı hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır (Zeyrek, 2001:16).

B.Eserin Adı ve Yazılış Sebebi

Eserin adı İstanbul Millet Kütüphanesinde bulunan 366 arşiv numaralı nüshada Şark Seferleri olarak geçmekteyken Avusturya nüshası Tarih-i Osman Paşa başlığını taşımaktadır (Zeyrek, 2001:8). Ancak esere verilen bu isimlerin hiçbirinin metin içerisinde geçmemesi, bu isimlerin daha sonra sözkonusu nüshalara eklenmiş olabileceği fikrini akla getirmektedir. Müellif eserin telif sebebini açıklarken amacının yaşanan olayları aktarmaktan ziyade dua almak olduğunu belirtmektedir. Yazar eserin telif sebebini anlattığı kısımda özet olarak eseri yazmadaki muradının sadece bu savaşlarda gerçekleşen olayları anlatmak olmadığını, zaman geçtikten sonra Osmanlı Devleti'nde Sultan Murad devrinde Acem Diyarında yapılan gazalar anlatılırken kendisinin de hayır dua ile anılması olarak ifade etmiştir(Zeyrek, 2001:16).

C.Eserin Muhtevası

Ebubekir bin Abdullah tarafından kaleme alınan bu eser Osmanlı Ordusunun Sultan III. Murad'ın emriyle Vezir-i Azam Mustafa Paşa'nın Serdarlığında Şark Seferine çıktığı 1578 yılı baharından (986 yılının muharrem ayı) başlayarak 1580 yılı son baharına (988 yılının şevval ayı) kadar gerçekleşen olayları ihtiva etmektedir. Müellif bu eserin girişinde önce Allah'a hamd ü sena, Hazreti Muhammed (s.a.v.)'e salat ü selam ve devrin padişahı olan Sultan III. Murad'a ve onun şehzadesi Mehmed'e övgü ve duaya yer verdikten sonra ordunun İstanbul'dan hareket ederek Erzurum'a varışını anlattıktan sonra Acem Şahı Hudabende'nin emriyle Tokmak Han tarafından Serdar Mustafa Paşa'ya elçi gönderilmesi ile başlayan olaylar silsilesi oldukça akıcı bir üslupla anlatılmıştır. Ayrıca ismi geçen şehirler ve bu şehirlerin özellikleri de eserde anlatılan konular arasında bulunmaktadır. Örneğin Demirkapı'da İskender Zulkarneyn'nin inşaa

ettirdiği set, vilayet halkının Demirkapı yerine Derbent ismini kullanmalarının sebebi, Demirkapı’da bulunan mezarlar ve bu mezarlardaki mezar taşları, burada bulunan ziyaretgâhlar, yine Demirkapı’da bulunan Küçük Kâbe ve Kıyamet Kapısı gibi yapılardan da bahsedilmiştir. Hatta müellif Kıyamet Kapısı hakkında bilgi verdikten sonra kendisinin bizzat bu kapıyı gördüğünü ve kapının uzunluğunu karışlarıyla ölçtüğünü ifade etmiştir. Eserde Demirkapı etrafında yaşayan halkların isimleri, gelenekleri, inaçları, bu halkların yöneticileri hakkındada bilgiler vardır.

D.Şark Seferleri İsimli Esere Ait Nüshalar:

Ebubekir bin Abdullah’a ait olan Şark Seferleri isimli eserin tespit edilebilen iki adet nüshasının birisi Avusturya Milli Kütüphanesinde bir diğeri ise İstanbul Millet Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.

1.Avusturya Nüshası

Bu nüsha Avusturya Milli Kütüphanesinde H.O. 68 arşiv numarası ile kayıtlı bulunmaktadır. Nüsha 36 varaktan oluşur ve her varağında 23 satır bulunmaktadır. Yunus ZEYREK bu nüshayı transkript etmek suretiyle 2001 yılında yayınlamıştır. Nüshanın başlangıç ve bitiş cümleleri şu şekildedir:

Başlangıç Cümlesi: *Elhamdü lillâhi 'l-Vâcibü 'l-Vücûd ol Pâdişâhlar Pâdişâhına...*

Sonuç Cümlesi: *...ve müretteb etmek müyesser ede. Âmin ya Müyessirü 'l-Muradât. Temmeti 'l-Kitâb. Bi- 'avni-llahü 'l-Melikü 'l- Vahhâb.*

2.Millet Kütüphanesi Nüshası

Bu nüsha İstanbul Millet Kütüphanesinde Ali Emîrî Efendi (Millet Ktb.) 366 arşiv numarası ile kayıtlı bulunmaktadır. Nüsha 26 varaktan oluşur ve her varağında bulunan satır sayısı, sayfaya göre değişiklik göstermektedir. Nüsha iki kısımdan oluşur. Birinci kısımda Özdemiroğlu Osman Paşa’nın Dağıstan, Şirvan ve İran savaşlarını anlatırken, ikinci kısımda Sultan I. Ahmed döneminde 1045 tarihine kadar gerçekleşen olayları ihtiva etmektedir. Nüshanın başlığı “*Şark Seferlerinden Sorh Ser İle Vâki’ Olan Ahvâlleri Ve Şirvânda Osman Pâşâ İle Sorh Serin Muhârebelerin Beyân Eder*” şeklinde olmakla birlikte, nüshanın başlangıç ve bitiş cümleleri şu şekildedir:

Başlangıç Cümlesi: *Pâdişâh-ı ‘âlem penâh mevlâ-i mülükü 'l arab ve 'l acem Sultân Murad Hân...*

Bitiş Cümlesi: *El vâki 'fi-l-tahrîr-i evâil-i recebü 'l-mürecceb. Sene isneyn ve tis ‘in ve tis ‘amie*

3.Müellifin Üslubu

Müellif eserini kaleme alırken oldukça sade bir Türkçe kullanmıştır. Eserde süslü ve uzun arapça ve fasça ağırlıklı ifadelere yer verilmemiş olması, eserin bugün bile oldukça kolay bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Yazıldığı dönemin tarih yazarlarının anlatımı güçlendirmek için yaygın olarak kullandıkları ayetlere ve hadis rivayetlerine eserin giriş kısmı haricinde rastlanılmamaktadır.

Ebubekir bin Abdullah anlatımı kuvvetlendirmek için zaman zaman nesirde kafiye ve deyim kullanma yolunu seçmiştir. Müellifin nesirde kullandığı kafiyelere ve deyimlere ait örnekler şunlardır:

(Kafiye örnekleri)

takrîr-i bi-l-lisân ve tasdik-i bi-l-cinân
salâvât-ı zâkiyât ve ekmel-i tehiyyât
envâ'-i renk otâklardan ve türlü münakkaş sâyebânlardan
deşt-i beyâbânlar ve vâdi-i bî-pâyânlar
lu'blar edüb gezerlerdi 'adû-yi nihânın bağrını ezerlerdi
savm u salât ve zühd ü tâ'at
zulm ü dalâlet ve küfr ü melâlet
Temmeti'l-Kitâb. Bi-'avni-llahü'l-Melikü'l- Vahhâb

(Deyim örnekleri)

iğne bırakacak yer yok idi
deryâ gibi mevc urup
cânları başlarına sıçrayub
fırsat el verüp
âdem oğlanı toprağa dolu gibi döküldü.

Müellif eserinde sefer sırasında gördüğü şehirler hakkında da bilgi vermiştir:

"...Kal'a-i Tiflis kendüsi bir dere içindedir. Ab-ı hevâsı mu'tedil vilâyetdir ve yedi sekiz yerde a'lâ ılıca suların vardır. Etrâfında bâğ ü bâğcası vardır. Şehrin orta yerinde bir büyük su akar adına Kûr Suyu derler imiş. Şehir içinde bir köprüsü vardır. Kızılbaş elinde iken Şirvandan gelen bâzîrgânlar ol köprüden geçerler imiş bâç alınmış. Yılda bir yük akça alırlarmış..."(Ebubekir b. Abdullah, H.992:3/a)

"...Kasaba-i Ereş kendüsi bir bâğ ü bağca içindedir nihâyet-i meyve-gândır ve Şirvan ipeği şehir-i mezkûrda hâsıl olur ve bâzîrgânlar ipek yüklerin anda bağlarlar. Adamı cümle maldâr ve mün'amildir..."(Ebubekir b. Abdullah, H.992:4/a)

Müellif eserinde sefer sırasında tanıdığı halklar hakkında da bilgi vermiştir:

"...Cümleden birine Teber-sarân derler. Kırk bin hânedir. Ebû'l-Müslim Hazretleri andan zuhûr etmişdir. Mezârı ve nacâğı vilâyet-i mezkûrdadır. Vilâyet halkı ziyâret ederler. Cümlesi Müslümanlardır. Şâfi'î ül mezhebdir. Tâife-i mezkûrun beğlerine haraç hâsıl vermezler bir 'âsî tâifedir. Şer'iatları za'af üzeredir. Hemân güci güci yetdüğünün rızkın ve mâlın alub yemekden hâli değillerdir. Her kimin akrabâ ve ta'allukatı çok olsa ve kuvveti ziyâde olsa söz onundur. Beğliği dahi ol eder. Haram-zâdeleri cem' olub biri birinin civârında olan karyelerin atların ve koyunların ve sığırların cebren ve kahren sürüb ekl ederler ve bi-l-cümle ademisi cebe ve cevşen yarak ve yasâk ile kendiler hatta evlerinden çıkub oduna ve suya ve çift sürmeğe yarak yasâk ile giderler. Zîrâ ovacık beğlik olmağla ve hem şer'iatları za'f üzre olub ve zâbidleri olmağın cebr ile aldıkları mâl yanlarına kalur. Ol ecilden herkes ihtiyât üzre gezerler. Teber-sarân halkı bu ma'küle tâifedir..."(Ebubekir b. Abdullah, H.992:11/b-12/a)

"...Kal'a-i Demürkapunun keferi cânibinde bir tâife dâhi vardır. Onlara Kaytâk dîrler. Osmî demek ile meşhûr ve ma'rûf bir beğleri vardır. Begâyet büyük ve semiz kimesnedir. Hatta ata binmeğe kâdir değildir. Bir yerden bir yere 'araba ile varur. Ammâ yarâr yiğit oğulları vardır. Yigirmi bin 'askeri vardır. Amma Müslümanlardır. Dilleri

aherdir. Tatar tabi'atlu tâifedir. Ekser bozaya mâ'illerdir. Kal'a-i Demürkapuya boza ile onlar gani etmişlerdir. Mezkûrlar Hazret-i Hamza nesli geçinirler ve kal'a-i kureys ondadır....”(Ebubekir b. Abdullah, H.992:12/a)

“...Ve dahi ol etrâfda çok tâife sâkinlerdir. Tuman ve Kûmak ve Kabarta ve Çerkes ve kimi Abâza cinsidir. Bunlar dahi çokluk tâifedir. Cümlesi küffârdır. Mezkûrların cümlesi Kûh-i Albûruzda sâkinlerdir. Vilâyetleri gâyet ile sarpdır ve dağlıktır....”(Ebubekir b. Abdullah, H.992:12/b)

“...ve bundan sonra teber-sarân kurbunda ve kûh-i Albûruz eteğinde Kûre derler bir tâife sâkindir. Mezkûr kızılbaş muhibdir. Cümlesi râfzilerdir....”(Ebubekir b. Abdullah, H.992:13/b)

Müellif eserinde sefer sırasında gördüğü nehirler ve dağlar gibi coğrafi şekiller hakkında da bilgi vermiştir:

“...ve Ereş kurbunda cârî olan Kûr Suyu ki Gürcistan Vilâyetlerinden gelir Gâyet ulû sudur ve Tiflis önünden cârî olan su dahi ikisi ol mahalde bir yere cem' olub ve Ereş kurbundan akup tâ Şirvanın gün doğusu cânibine doğru cârî olub yedi sekiz günlük yolda Cevâd nâm vilâyet ki ol dahi Şirvandandır. Ol arada Bahr-i Kulzûma dökülür. Zikr olunan 'azîm suyun gündoğusu Şirvandır ve günbatısı kızılbaş vilâyetidir...”(Zeyrek, 2001:28)

“...Kûh-i Albûruza erişüb kûh-i mezkûr bir sârp dağ imiş diller ile şerh olunmaz...”(Ebubekir b. Abdullah, H.992:9/b)

“...Ammâ ol 'azîm su şöyle taşkın akardı ki görenlerin 'aklı zâil olurdu. Gâyet ulû su idi. Bulânık bulânık devrilü devrilü akardı. Şöyle heybetli su idi ki eğer yalnız bir âdeme sana dünya pâdişâhlığın verelim gel bu suya gir deseler ihtiyâr etmez idi...”(Zeyrek, 2001:26)

Müellif eserinde sefer sırasında ordunun karşılaştığı yokluğu ve kıtlığı da anlatmıştır:

“...Ammâ 'asker içinde kaht vâki' olub şöyle ki azık bulunmazdı. Hattâ İslâmbol kilesi arpa üç yüz akça oldu ve unun kilesi dört yüze çıkdı. Ve anın ekmeğin hod-vücûdu yok idi. Ve acı tuzun vukıyyesi yüz yigirmiye çıkdı. El-hâsıl 'asker içinde şöylece kaht vâki' oldu ki takrîre ve tahrîre kâbil değildir...”(Zeyrek, 2001:25)

“...Demürkapuya koyuldular. Ammâ sınıklık üzre gelmiş tâife kat'an birinde azık ve zahîre yok idi. Demürkapu içinde kaht vâki' olub yiyecek ve içecek bulunmayub 'asker açlıktan küllî müzâyaka çekdiler. Ve âdemoğlanı her ne gerekse mütahammil olurmuş. İllâ atlara ot ve saman ve arpa bulunmayub açlığından zebûn olub sahibinin yüzüne melûl ve mahzûn bakarlardı. Âhirü'l-emr çok kimesne bâri gözümüz görmesin diyü çıkarub beyâbâna salıverdiler...”(Zeyrek, 2001:41)

“...Mel'unlar görürler ki bu tarîk ile alınmak mümkün değildir. Ahar arkadan kal'a-i merkûmu muhâsara edüb beklediler ki açlıktan zebûn olub bu tarîk ile alalar. Fî-l-vâki' kal'a içinde kaht olub yiyecek ve içecek bulunmayub şöyle olduki adam adamı yemeğe hamle ederdî. Kal'a içinde cânlu cinsinden adamdan gayrı bir nesne kalmadı. Cümlesin boğazlayub yediler. Mel'unlar kal'ayı tamâm beş ay beklediler. Muhkem kaht oldu. Hatta it eti ve kedi etini yediler. Ve kemiği kavurub un gibi edüb yediler ve yaş ot bulunmaz oldu. Çok kimesne açlıktan helâk oldu...”(Ebubekir b. Abdullah, H.992:15/a)

Müellif eserinde sefer sırasında yaşanan zorlu kış şartlarını da anlatmıştır:

“...Kudretu'llah ol günlerde bir mertebe soğuk ve poyraz var idi ki adamın dem nefesinden bıyıklarında ve sakallarında buzlar donardı...”(Zeyrek, 2001:39)

“...Ammâ kasaba-i mezkûre geldiğimiz gün bir tûfân ve bir kış vâki' olmuşdur ki kat'an 'ömrümüzde öyle kış görmedik. Çok kimesnenin ol soğuktan ellerinin ve ayaklarının parmakları dökülmüştür ve kimi dahi atının üzerinde donup helâk olmuşdu....”(Ebubekir b. Abdullah, H.992:10/a)

IV.Sonuç

Ebubekir b. Abdullah 1578 yılında Osmanlıların Safeviler üzerine düzenlediği sefere katılmış ve bu sefer sırasında bizzat tanık olduğu olayları Şark Seferleri adıyla bilinen eserinde anlatmıştır. Osmanlı tarih yazıcılığının gazavatname türündeki örneklerinden birisi olan bu eserde olaylar dönemin süslü arapça ve farsça ağırlıklı anlatıma önem veren tarihçilik anlayışının aksine akıcı ve sade bir şekilde anlatılmak suretiyle bugün bile kolaylıkla anlaşılabilir bir üslupla ele alınmıştır. Eser Safevi Seferini konu alan Gelibolulu Mustafa Ali'nin Nusret-nâme'si ve Asafî Dal Mehmet Çelebi'nin Şecâ'atnâme'sinin gölgesinde kalmış olsa da müellifin eserini hazırlarken, tespit edebildiğimiz kadarıyla herhangi bir kaynağa bağlı kalmayarak kendi gözlem ve yaşanmışlıklarını aktarması eseri bizim için önemli kılmaktadır.

Kaynaklar

- Akalın B. (2016) “Nabi'nin Kamanıçe Kalesi'nin Fethi İçin Yazdığı Sultân-ı dîn şehenşeh-i dünyâ hidîv-i dehr Sultân Muhammed âb-ı ruh-ı baht-ı sermedî Matla'lı Târih Kasîdesi ve Çağına Tamıklığı”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Prof. Dr. Mine MENGİ Özel Sayısı, 5, 191-197
- Akçay H. (1999). *Ahmedî'nin İskender-nâmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Aktepe M. (1958). “Hoca Sadeddin Efendi'nin Tâcü't-tevârih'i ve Bunun Zeyli Hakkında”, *Tarih Mecmuası*, XIII, 101-116
- Ambros E.G. (2011). “Yûsuf Nâbî”, (Çeviren: Reyhan KELEŞ), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 35, 247-252
- Âsafî Dal Mehmed Çelebi, (2007) *Şecâ'atnâme*, (Hazırlayan: Abdulkadir ÖZCAN), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul
- Aycibin, Z. (2007). Kâtib Çelebi Fezleke, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Aydın A. (1993) *Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Künhü'l Ahbârı'nın IV. Rükününün Kaynakları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Aydın A. (2002) “Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, 11, 417-425
- Başar F. (2002) “İlk Osmanlı Tarihçileri”, *Türkler Ansiklopedisi*, 11, 409-416
- Çabuk V. (1978). *Gazavat-ı Tiryaki Hasan Paşa'nın Gazaları ve Kanije Savunması*, Tercüman 1001 Eser, İstanbul

- Demiryürek M. “Abdurrahman Şeref”, *Historians of the Ottoman Empire*, <https://ottomanhistorians.uchicago.edu/tr/historian/abdurrahman-seref> (Erişim Tarihi: 24.01.2017)
- Derviş Ahmed Âşîkî (2013) *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (Hazırlayan: Necdet ÖZTÜRK), İstanbul
- Devellioğlu F. (2002). *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Ankara
- Ebubekir bin Abdullah (Hicri 992). *Şark Seferleri*, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi 366 nolu nüsha
- Emecen F. (2001). “İzzî Süleyman Efendi”, *İ.A.*, 23, 565-566
- Enverî. (2012). *Düstürnâme-i Enverî* (19-22. Kitaplar), (Hazırlayan: Necdet ÖZTÜRK), İstanbul
- Eravcı M. (2009). *Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme*, İstanbul
- Gallotta A. (1996). “Gazavât-ı Hayreddin Paşa”, *İ.A.*, 13, 437-438
- Günay F. (2007) “Râşid Mehmed Efendi”, *İ.A.*, 34, 463-465
- Hancz E. (2007). “Peçuylu İbrâhim”, *İ.A.*, 34, 216-218
- Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa (2004). *Hasan Bey-zâde Tarihi*, (Hazırlayan: Şevki Nezih AYKUT), Ankara
- İbn-i Kemâl (1997). *Tevârih-i Âl-i Osman* (VIII. Defter), (Hazırlayan: Ahmet UĞUR), Ankara
- İdris-i Bitlisî (2013) *Heşt Behişt* (VII. Ketibe), (Hazırlayan: Muhammed İbrahim YILDIRIM), Ankara
- İpşirli M. (2006). “Naîmâ”, *İ.A.*, 32, 316-318
- İpşirli M. (2009). “Selânikî Mustafa Efendi”, *İ.A.*, 36, 357-359
- İsmail Hakkı Mercan İ.H. (2003) “Türk Tarihinin Kaynaklarından Olan Bazı Menakıb-Name ve Gazavatbameleler Hakkında”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (10), 125
- Keskioğlu O. (1966). “Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895) Hayatı ve Eserleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 221-234
- Kuran E. (1960) “Gazavat-ı Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya Dâir”, *Tarih Dergisi*, 11, (15), 95-98
- Küçükdağ K. (2001). “Karamânî Mehmed Paşa”, *İ.A.*, 24, 449-451
- Kütükoğlu B. (1989) “Âli Mustafa Efendi”, *İ.A.*, 2, 414-416
- Levend A. S. (2000) *Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi*, Ankara
- Mevlânâ Mehmed Neşrî (2008). *Cihânnümâ*, (Hazırlayan: Necdet ÖZTÜRK), İstanbul
- Oruç b. Adil (2013). *Oruçbey Tarihi*, (Hazırlayan: Necdet ÖZTÜRK), İstanbul
- Özcan A. (1991). “Âsım Efendi, Çelebizâde”, *İ.A.*, 3, 477-478
- Özcan A. (2000). “İdris-i Bitlisî”, *İ.A.*, 21, 485-488
- Özcan A. (2007) “Neşrî”, *İ.A.*, 33, 20-22
- Öztürk N. (2013). *İmparatorluk Tarihinin Kalemler Muhafızları Osmanlı Tarihçileri*, İstanbul
- Rahîmizâde İbrahim Çavuş (2010). *Kitâb-ı Gencine-i Feth-i Gence*, (Haz. Günay Karaağaç, Adnan Eskikurt), İstanbul
- Sağırılı A. (2010) “Süleymannâme”, *İ.A.*, 38, 124-127

- Severcan Ş. (1992). “Hoca Sadeddin Efendi ve Tarihçiliğimizdeki Yeri”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (8), 73-78
- Şahin H. (2013). “Yahşi Fakih”, *İ.A.*, 43, 181
- Şemseddin Sami (2007). *Kâmus-i Türki*, İstanbul
- Şükrullah Efendi (2010). *Behcetü't Tevârih*, (Hazırlayan: Hasan ALMAZ), İstanbul
- Tulum M. (1994). “Dursun Bey”, *İ.A.*, 10, 6-7
- Turan Ş. (2002). “Kemalpaşazâde”, *İ.A.*, 25, 238-240
- Uğur A. (2009). “Selimnâme”, *İ.A.*, 36, 440-441
- Yilmazer Z. (2010). “Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi”, *İ.A.*, 38, 334-336
- Zeyrek Y. (2001) *Târih-i Osman Paşa*, Ankara